

OBCHŮZKA S JIDÁŠEM V LOZICÍCH, OKRES CHRUDIM, V KONTEXTU SOUČASNÝCH TRENDŮ VÝSKYTU OBYČEJE VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

Hana VINCENCIOVÁ

Článek referuje v první řadě o zjištění, že se v obci Lozice v okrese Chrudim Pardubického kraje uskutečnily v roce 2010 a 2011 velikonoční obchůzky s řehtačkami a s maskovanou postavou nazývanou *Jidáš*, a to přesto, že se jedná o lokalitu, kde až doposud nebyly tyto obchůzky místním společenstvím akceptovány. Není to ale poprvé, co se informace o tradičních velikonočních obchůzkách dětí s hlučícími nástroji (zejména s řehtačkami a klapačkami) na stránkách Východočeského sborníku historického objevují. Jelikož jsou tyto obchůzky jedním z projevů tradiční lidové kultury na území východních Čech, Východočeské muzeum v Pardubicích provádí od roku 1990 jejich průběžnou dokumentaci a pravidelně o výsledcích výzkumu referuje. Tento článek je tudíž zároveň i dalším zdrojem informací o obchůzkách a navazuje na předchozí zveřejněné poznatky.¹⁾

Dříve, než se budeme zabývat situací v Lozicích, připomeňme si, že zmíněné obchůzky se uskutečňují ve dnech, tradičně nazývaných *Zelený*

1) Jedná se zejména o tři články z let 1994, 2001 a 2005: VINCENCIOVÁ, Hana: *Velikonoční obchůzky s Jidášem* (Příspěvek k velikonoční tradici v povodí Loučné a Novohradky). Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 189–206; táž: *Velikonoční obchůzky s Jidášem II.* Východočeský sborník historický 10, 2001, s. 201–226; táž: *Velikonoční obchůzky s Jidášem III.* Východočeský sborník historický 12, 2005, s. 171–256. Některé nové poznatky jsou zmíněny i v povšechném náhledu na současné projevy výročních obyčejových tradic, publikovaném v roce 2010: VINCENCIOVÁ, Hana: *Výroční společenské příležitosti v životě obyvatelstva po roce 2000* (Postřehy z terénu východních Čech). Východočeský sborník historický 17, 2010, s. 187–262. Kromě publikovaných výstupů z výzkumů Východočeského muzea v Pardubicích se v posledních letech objevily postřehy o velikonočních obchůzkách ve východočeských lokalitách i v dalších odborných nebo popularizačních zprávách. Odkazy na ně jsou zmíněny ve výše uvedených článcích. Na konání obchůzek upozorňují občas i místní zpravodaje nebo webové stránky obcí, ve kterých se obyčej uskutečňuje.

čtvrtek, Velký pátek a Bílá sobota. Jak známo, tyto dny jsou součástí velikonočního tzv. *Svatého týdne* křesťanského liturgického roku a výrazně figurují v příběhu ústřední postavy křesťanství, Ježíše Krista, jehož oběť za spásu světa Velikonoce připomínají a oslavují. Z hlediska tradiční lidové kultury jsou ale uvedené dny zároveň naplněny řadou v jádru starobylých, možno říci předkřesťanských obřadních úkonů, přičemž kulturní prvky starší i novější jsou promíseny a vzniká tak svébytný fenomén, tvořící v místech svého výskytu doposud běžnou součást života obyvatel. Východočeské muzeum v Pardubicích dokumentuje zmíněné projevy v areálu, který zasahuje do tří správních okresů Pardubického kraje (Chrudim (CR), Pardubice (PA), Ústí nad Orlicí (UO)) a je blíže vymezen prostorem mezi Holicemi v Čechách, Vysokým Mýtem, Luží, Chrástí u Chrudimi a Hrochovým Týncem. Význam skutečnosti, že se v uvedeném prostoru spontánně dodržovaná tradice velikonočních obchůzek dětí s hlučícími nástroji (řehtání a klapání) udržela přes všechna historicky se objevující protivenství až do současnosti, je navíc umocněn faktem, že jde většinou o místa, kde tradice na *Bílou sobotu* vrcholí obchůzkou s maskovanou postavou nazývanou *Jidáš* a účastníci obchůzky jsou v jednotlivých domech obdarováni.²⁾ Maskování *Jidáše* má řadu variant, nejobecněji je možno hovořit o maskách z rostlinného materiálu a naproti tomu o maskách založených na černém oděvu a začerněné tváři, přičemž kombinaci obou forem to nevyklučuje. Maskování je vždy rozvinuto na celou postavu představitele *Jidáše*, který by správně neměl být poznán, alespoň ne na první pohled. Dodejme, že postava *Jidáše* při velikonočních obchůzkách je sice vnímána jako specifické spodobnění zrádného Kristova učedníka Jidáše Išariotského (jehož zradou se ovšem mohlo naplnit Ježíšovo božské poslání: vykoupit lidstvo

2) Ačkoliv obecně patří velikonoční obchůzky s řehťáčkami a klapačkami v českých zemích k obyčejům, které si živou tradici uchovávaly i v průběhu 20. století, v porovnání s počátkem uvedeného století, kdy byly běžně prováděny téměř všude, o sto let později zůstaly soustředěny už pouze do menších okrsků. Postava *Jidáše* se v rámci těchto obchůzek objevuje však pouze ojediněle. Z nověji publikovaných prací blíže k danému typu obyčejů včetně jejich výskytu ve východních Čechách viz zejména: FROLCOVÁ, Věra: *Velikonoce v české lidové kultuře*. Praha 2001; LANGHAMMEROVÁ, Jiřina: *Lidové zvyky*. Výroční obyčej z Čech a Moravy. Praha 2004; THOŘOVÁ, Věra: *Velikonoční a předvelikonoční koledy v Čechách*. EÚ AV ČR, Poklady lidové kultury sv. 10, Praha 2005. Autentický srovnávací materiál k fungování obyčejů s fenoménem *Jidáše* na konci 20. století spolu s širšími hodnotícími aspekty včetně přihlídnutí k situaci ve východních Čechách přináší studie: FROLCOVÁ, Věra – MIKISKOVÁ, Markéta: *Jidáš v povědomí a velikonoční tradici dětí*. (Prameny z Moravy 1997–1999). Český lid 87, 2000, s. 135–154.

z jeho hříchů smrti na kříži), ale pojetí masky *Jidáše* včetně doposud praktikovaného ničení kostýmu v závěru obchůzky, pokud je z rostlinného materiálu, to všechno napovídá, že v jádru jde nejspíše o křesťanstvím překryté zosobnění symbolu, souvisejícího s vírou v prosperitní magii a se starobylými praktikami očisty teritoria určitého společenství v přelomových obdobích ročního cyklu. Také samotný fenomén hlučení, v případě velikonočních obchůzek prostřednictvím idiofonů různé konstrukce, nelze patrně hodnotit jen jako signalizaci nahrazující zvuk zvonů ve dnech, kdy je jejich používání rituálně zakázáno, ale s ohledem na řadu analogií v lidské kultuře je zřejmé, že hlučení bývalo starobylou praktikou k zahánění zlých sil všeho druhu, a to včetně zcela reálného nebezpečí v podobě dravé zvěře či ptáků škodících na úrodě. V křesťanských Velikonocích je tak více či méně nápadně zakódováno mnohé z dávných kulturních projevů, jejichž transformace svědčí o stálosti lidské mentality a zároveň dokládají, kolika významů může ten který projev v průběhu vývoje nabýt.³⁾

Dosavadní výzkumy obchůzek velikonočního *Svatého týdne*, prováděné na uvedeném území Východočeským muzeem v Pardubicích, byly kromě studia základních písemných pramenů založeny především na výsledcích pozorování autentických projevů konání obyčejně přímo v terénu. Ačkoliv

3) Není smyslem článku rozebírat jednotlivé doklady rituálního hlučení v lidské kultuře, je ale vhodné se zmínit o využití řehtaček v tradicích židovského pohyblivého svátku Purim (připadá na únor nebo březen). Svátek má bezpochyby kořeny v prosperitních obřadech jarního období, v židovském kalendáři však připomíná starozákonní příběh o záchraně perských Židů ve 4. století př. n. l. před záměrem vezíra Hamana všechny Židy v Perské říši vyvraždit. Viz text starozákonní knihy Ester, čtený během Purimu při bohoslužbách v synagoze. Je tradicí, kdykoliv zazní při čtení Hamanova jméno, dělat hluk, aby toto jméno bylo přehlušeno, k čemuž slouží mimo jiné i purimové řehtačky, konstrukčně prakticky analogické s řehtačkami velikonočními. Dodejme, že vyjádření negativního postoje k Hamanovi, který se stal zosobněním zla, mívalo v evropské židovské kultuře řadu prvků, blízkých křesťanským obyčejům s tématem Jidáše. Jednalo se zejména o různé formy ničení Hamanova obraza (ve formě napsaného jména nebo figuríny), mimo jiné spalováním nebo oběšením. Z jihu ruských židovských náboženských obcí je též doloženo, že děti s řehtačkami a klapačkami honily o svátku Purim chlapce, který Hamana představoval. Viz zejména: VRIES, Simon, Philip de: *Židovské obřady a symboly*. Praha 2009, s. 110–111; NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla: *Židovské tradice a zvyky*. Karolinum 2010, s. 250; Víte, že...? In: Maskil [online]., únor 2008, roč. 7, čís. 6, s. 9, c14.6.2011, dostupné na [www: http://www.maskil.cz/5768/6.pdf](http://www.maskil.cz/5768/6.pdf). Souhrnné informace o velikonočních obřadních idiofonech viz příslušné heslo in: *Lidová kultura*. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část. Praha 2007, s. 1125–1126.

výsledky výzkumů umožnily podat v průběhu let o sledovaném jevu řadu informací, zmíněné publikování poznatků neznámá, že by poznávání tradice obchůzek bylo u konce. Relativně velký počet lokalit, ve kterém se obchůzky praktikují, a zároveň omezení úkonu vždy jen na konkrétní, kromě *Bílé soboty* většinou jen krátký časový úsek v průběhu dne, kladou na terénní výzkum uvedených jevů značné nároky. Výsledky výzkumů navíc ukazují, že se nemůžeme spokojit s jednorázovou dokumentací obyčeje v té které lokalitě, neboť obchůzky velikonočního *Svatého týdne*, jejichž obsah je přímo přeplněn nejrůznějšími pravidly a dalšími vzorci chování, jsou názorným příkladem toho, jak se přirozeně fungující tradice v průběhu let přizpůsobuje vždy novým a novým nositelům, aniž by to však podstatněji zasáhlo do základní osnovy a standardů obyčeje. Nehledě na nepodstatné odchylky, praktikování obyčeje je totiž na zmíněném území východních Čech kontinuálně sledovatelné od konce 19. století a po dalších pramenných liniích se dostáváme až k takovým formám, které se odehrávaly na počátku 19. století. Dokumentace případných modifikací základního scénáře a vystižení podnětů, na jejichž základě k obměnám dochází, jsou významnými zdroji poznání nejen co se týče vývoje daného obyčeje, ale i významu tradic v životě lidí obecně.

Výzkumy ukazují, že pokud může konání obchůzek velikonočního *Svatého týdne* probíhat v dané lokalitě jako tradici daný úzus, který je společenstvím sídla přijímán a má své nositele, obchůzky se vyvíjejí a přizpůsobují místní situaci a znalostem či možnostem nositelů obyčeje a jejich konání se zdá být samozřejmostí. Situace přímo ohrožující kontinuitu obyčeje ovšem nastává, jestliže se výrazně zúží počet potenciálních nositelů tradice nebo dokonce jestliže tito nositelé, byť jen na určitý čas, v dané lokalitě nejsou k dispozici. Takovému stavu věci se po roce 2000 přibližují zejména menší sídla, kde vedle obecného faktu extrémně nízké porodnosti na přelomu tisíciletí působí na stav obyvatelstva i migrace mladých rodin do sídel s lepší infrastrukturou. Pokud k nedostatku nositelů obyčeje dojde, jeho konání je přerušeno a jen výjimečně pak dochází v případě opětovného vylepšení podmínek k navázání na přerušenu tradici, respektive k obnovení obyčeje. Za dobu sledování velikonočních obchůzek na uvedeném území došlo k takovému případu pouze v lokalitě Zájezdce (CR) (kolem roku 2005), kde byli právě k dispozici chlapečci vhodného věku, kteří mohli obyčej dle jeho pravidel uskutečnit tak, jak ho znali. Obnovení obchůzek trvalo však pouze krátkodobě, protože nejstarší účastníci odrostli.⁴⁾

4) Ze souboru lokalit, ve kterých se v průběhu 20. století velikonoční

Ačkoliv historická forma tradice připisuje uskutečňování obyčeje velikonočního řehtání a klapání a obchůzek s *Jidášem* chlapcům školního věku (do patnácti, výjimečně do šestnácti let), již před zahájením výzkumu obyčeje Východočeským muzeem v Pardubicích začali v některých lokalitách bez ohledu na to zajišťovat dostatečný počet účastníků obchůzek tím, že možnost zúčastnit se jich získali i předškoláci a dívky (například v Domoradicích (UO), v Jaroslavi (PA), v Týnišťku (UO)). V takových sídlech se i přes pokles dětí v lokalitě většinou skutečně dařilo a daří kontinuitu obyčeje udržet. Jiná je situace, když v lokalitě potřebný počet dětí vůbec není. Jde totiž zejména o to, aby při obchůzce s *Jidášem* na *Bílou sobotu* byly obsazeny všechny, místní tradicí požadované postavy, což bývá kromě *Jidáše* jeho *vodič* či *párovník*, dále vedoucí obchůzky (nazývaný například *pán*, *velitel*, *kaprál*, *vyklepávač* ...), výběrčí koledy (nazývaný například *vaječkář*, *kasar*, *košíkář* ...) a aby byli pokud možno zastoupeni i řadoví účastníci s řehtačkami a klapačkami či jen se svými hlasivkami (*vrzáci*, *hrkáči*, *klapáci*, *smrkáči* ...). To se však hlavně v menších sídlech, ve kterých k úpravám ve skladbě účastníků obchůzek nedošlo, pouze z řad chlapců školního věku nedařilo a vedlo to v takových místech k přerušení tradice. Řešením k zajištění dostatečného počtu účastníků bývá sdružování chlapců ke konání obchůzek z několika sousedních sídel, při čemž většinou pak obchůzky probíhají ve všech takto sdružených lokalitách (například v Jenišovicích, Martinicích a Zalažanech (CR), ve Slepoticích a Bělešovicích (PA), v Mentouru a Podčelcích (CR)).

obchůzky s *Jidášem* uskutečňovaly, se přestal obyčej praktikovat ještě před rokem 1990, kdy byl jejich výzkum Východočeským muzeem v Pardubicích zahájen, v lokalitách Horní Roveň (PA), Opočno (PA), Popovec (CR), Radhošť (UO), Štěnec (CR), Trusnov (PA), Vysoká u Holic (PA), Žíka (PA). V letech 1990–2010 byly obchůzky dokumentovány v Blížňovicích (CR), Boru u Chroustovic (CR), Brčkovéch (CR), Čankovicích (CR), Domoradicích (UO), Chroustovicích (CR), Jaroslavi (PA), Jenišovicích s osadami Martinice a Zalažany (CR), Lhotě u Chroustovic (CR), Litětínách (PA), Mentouru (CR), Městci (CR), Ostrově (CR), Podčelcích (CR), Přestavlkách (CR), Pustíně (UO) (jen od pamětníků), Radimi (CR), Rosicích u Chrásti (CR), Řestokách (CR), Sedleci (UO), Slepoticích s osadou Bělešovice (PA), Synčanech (CR), Stradouni (UO), Svařeni (UO) (jen od pamětníků), Trojovicích (CR), Turově (PA), Týnišťku (UO), Uhersku (PA), Vinarech (UO), Vraclavi (UO) a Zájezdci (CR). Vzhledem k situování sídel uvnitř nebo těsně na okraji areálu výskytu obyčeje velikonočních obchůzek s *Jidášem*, lze snad jejich někdejší výskyt předpokládat i ve vesměs drobnějších lokalitách Blansko (CR), Březovice (CR), Franclína (PA), Mravín (CR), Sedlíšťka (PA), Srbcce (CR), Staré Holešovice (CR) a Voletice (CR), ale zatím nebyly nalezeny prameny k potvrzení této domněnky.

Souvislost mezi nedostatkem vhodných nositelů a faktem zanikání uvedených obchůzek se projevovala již celou poslední čtvrtinu 20. století. Potvrzují to příklady Trusnova (PA), Radhoště (UO), Opočna (PA), Svařeně (UO) či Pustiny (UO), kde se obyčej uplatňoval jen do té doby, pokud byl v uvedených obcích dostatek školáků. Také po roce 2000, kdy až do roku 2004 přetrvával v České republice již zmíněný nízký index porodnosti, nastoupený už v předchozím desetiletí, bylo postupně zaznamenáno, že se obyčej náhle z roku na rok neuskutečnil v lokalitách Bor u Chroustovic (CR), Čankovice (CR), Synčany (CR), Zájezdec (CR), Uhersko (PA), Turov (PA), Litětiny (PA), tedy nejen v sídlech vyloženě malých, ale i ve vsích s vyšším počtem obyvatel. Lze tudíž konstatovat, že ačkoliv si konání velikonočních obchůzek s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem* uchovalo na daném území svou kontinuitu až do počátku 3. tisíciletí a zejména ve větších sídlech se zdá být tento obyčej stále životaschopný, vzhledem k obecné křehkosti podmínek, z nichž jsou autentické projevy tradiční lidové kultury schopny vyrůstat, nelze spolehlivě očekávat, že další vývoj obyčeje bude probíhat uspokojujícím způsobem. Pominul sice ideologický faktor, působící obecně na zánik velikonočního řehtání a klapání jakožto s náboženskou vírou spojených jevů zejména v 50. letech 20. století (s dovršením v letech sedmdesátých) a pominul i faktor sociální, jehož negativní vnímání obyčeje jakožto formy žebroty se nejspíše podílelo na zániku velikonočních obchůzek například v Horní Rovni (PA),⁵⁾ ale změna skladby populace v konkrétních sídlech spolu s obecnými změnami v prožívání Velikonoc obyvatelstvem, nezřídka mimo domov, to vše uplatnění tradičních obyčejových úkonů vytěsňuje a umenšuje počet těch, kteří se mohou obchůzek zúčastňovat. Jsme nuceni shrnout, že ačkoliv jsou velikonoční obchůzky s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem* v prostoru mezi Holicemi v Čechách, Vysokým Mýtem, Luží, Chrástí u Chrudimi a Hrochovým Týncem unikátním tradičním kulturním fenoménem, který zůstával, přinejmenším po celé 20. století, územně vymezen dle klíče, jehož pravidla ovšem neznáme, od 2. poloviny 20. století dochází v rámci tohoto území vždy za určitých nepříznivých okolností k umenšování počtu lokalit, ve kterých jsou tyto obchůzky kontinuálně praktikovány. Jedinou obcí, ve které naopak došlo k zavedení, respektive k místnímu etablování obyčeje

5) Obyčej se tu naposledy konal v roce 1962, ale již koncem 30. let 20. století se obchůzek nezúčastňovali všichni potencionální nositelé z obce, na rozdíl od sousedních Litětín, kde „*je a bylo vždy zvykem, že klapat chodil každý zdravý chlapec, ať chudý neb bohatší*“. Záznam Bohumila Bačiny z roku 1938, in: OÚ Dolní Roveň, Pamětní kniha obce Litětín. Okres: Pardubice. Díl: 1., s.108.

až v průběhu 2. poloviny 20. století, jsou Trojovice (CR) na západním okraji areálu výskytu obchůzek.

Přes uvedené znepokojivé skutečnosti přinesl výzkum v roce 2011 ohledně výskytu velikonočních obchůzek na sledovaném území velmi zajímavé zjištění, které zároveň potvrzuje skutečnost, že projevy tradiční lidové kultury reagují na proměny podmínek ke své realizaci mnohdy velmi neočekávaným způsobem. Tentokrát bylo zjištěno, že se obyčej, včetně obchůzky s *Jidášem*, již druhým rokem uskutečnil v obci Lozice (CR), to je v lokalitě, kde se dle sdělení pamětníků (kteří samozřejmě obsáhli dění nanejvýš v průběhu 20. století) nikdy před tím tyto obchůzky nekonaly, a to i přes to, že se téměř v 65 % sídel bezprostředně sousedících s Lozicemi obyčej kontinuálně praktikuje (konkrétně v Radimi (CR), Martinicích (CR) a Jenišovicích (CR)) nebo se relativně donedávna praktikoval (Bor u Chroustovic (CR)). Zbývající sousedící lokality (Voletice (CR) a Srbce (CR)) pak náleží k těm, ve kterých lze ve vzdálenější minulosti výskyt obyčeje předpokládat. Příčina, proč v Lozicích obyčej neprobíhal, byla respondenty při terénním výzkumu zdůvodňována skutečností, že v obci, která je zároveň sídlem farního sboru Českobratrské církve evangelické, převažuje obyvatelstvo evangelického vyznání.⁶⁾ Dodejme, že sbor zde

6) Toto tvrzení bohužel nelze ověřit z oficiální statistiky, ta pouze v roce 2001, kdy v obci žilo 153 obyvatel, udává 41 věřících osob z toho k Českobratrské církvi evangelické se z nich přihlásilo 15. Konkrétní církev nevedlo 17 osob. Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Název obce: Lozice, Kód obce: 571750, NUTS 4: CZ0531 [online], c22.3.2012, dostupné na [www: http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/571750?OpenDocument](http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/571750?OpenDocument). Dostupné údaje ze sčítání v roce 2011 nebyly v době práce na článku kompletní. Je ale nesporné, že situace po vyhlášení tolerančního patentu v roce 1781 prokázala ve východních Čechách obecně výrazné zastoupení vyznavačů nekatolické víry, přičemž trend odklonu od římsko-katolické církve pak potvrdily i poměry po roce 1920, kdy zde silný ohlas získávala nově ustavená Církev československá (dnes fungující pod názvem Církev československá husitská). Co se týče užšího východočeského prostoru s územím, na kterém se dochovalo konání velikonočních obchůzek s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem*, náboženská nesourodost oblasti, ve které navíc existovaly i židovské komunity, se po vydání tolerančního patentu navíc projevovala specifickým tzv. tolerančním sektářstvím, tedy nepovolenými náboženskými směry. Jednalo se o více navzájem odlišných skupin, jejichž nauka se postupně měnila i v průběhu generací, přičemž vznik tohoto sektářství byl vyvolán skutečností, že toleranční patent nepřipouštěl návrat k žádné z reformačních církví z předbělohorské doby, jejichž ideje v Českých zemích skrytě přežívaly, což vedlo k tomu, že tajní nekatolíci se s tolerovanými evangelickými církvemi nechtěli identifikovat. V průběhu 19. století se tato hnutí, od počátku oficiálně netolerovaná a potíraná, postupně přestala nápadněji projevovat, lze ale předpokládat, že znovu hledala svou cestu nejen formou opouštění řad

byl založen původně jakožto reformovaný sbor helvetského vyznání bezprostředně po vydání tolerančního patentu. S podporou tehdejšího majitele chroustovického panství, hraběte Filipa Kinského (1742–1827), započal sbor v roce 1783 se stavbou kostela.⁷⁾ V polovině 40. let 19. století byla v Lozicích postavena fara a v roce 1864 zde došlo na určité období ke zřízení soukromé evangelické školy, od roku 1869 působící ve vlastní nové budově. V současné době má sbor svou kazatelku, která od roku 2001 do obce dojíždí z místa působnosti administrátora sboru, faráře sboru Českobratrské církve evangelické v Hradišti u Nasavrk.⁸⁾

Tradiční prožívání Velikonoc u evangelíků se koncentruje na konání bohoslužeb na *Velký pátek* a na *Hod Boží velikonoční* (neděle), zatímco na *Zelený čtvrtek* ani na *Bílou sobotu* se narozdíl od katolického ritu bohoslužby či jiné obřady a obyčejové projevy běžně nekonají, respektive *Zelený čtvrtek* je vnímán pouze jako den ustanovení *večeře Páně*. Na *Velký pátek* je evangelická bohoslužba svou náladou vážná a smuteční vzhledem k tomu, že připomíná Kristovu smrt, naproti tomu nedělní bohoslužba má pak charakter radostný, neboť oslavuje Kristovo *Vzkříšení*. Jiné ceremonie, příznačné pro katolickou velikonoční liturgii, evangelíci o Velikonocích nekonají.⁹⁾ *Velký pátek* se v evangelických domácnostech tradičně ctil

římsko-katolické církve po vzniku Československé republiky, ale i nepokoji v letech 1922 a 1923, spojenými s násilným zábořem kostela v Radhošti pro Církev československou (řešilo se to dokonce stanným právem nad vesnicemi v prostoru Vraclav – Zámrsk – Dobříkov – Sedlíš'ka), které utichly až poté, co se ukázalo, že nová církev není ochotna akceptovat sektářskou zbožnost určitého okruhu svých členů a tito z církve opět vystoupili. Blíže nejnověji viz: NEŠPOR, Zdeněk, R.: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004, s. 139.

7) Tradovala se místní pověst, že hrabě Kinský přislíbil vystavět toleranční kostel uprostřed chroustovického panství, to znamená ve vsi Ostrov (CR). Co bylo ale ve dne vystavěno, objevilo se přes noc přenesené ve Lozicích. Nový kostel byl tedy nakonec postaven v Lozicích, i když to tak hrabě původně nezamýšlel. Viz: LOHNICKÝ, Bohuslav: *Toleranční patent a náš kraj*. Východočeský Republikán XIII., 1931, č. 42. Lozický toleranční kostel byl přestavěn v 19. století, kdy byl opatřen i věží se zvonkem.

8) Viz Evangnet, nezávislý evangelický portál. [online], c14.6.2011, dostupné na [www: http://www.evangelnet.cz/cce/sbor/118-lozice](http://www.evangelnet.cz/cce/sbor/118-lozice) a http://www.evangelnet.cz/cce/kazatel/132-jiri_kucera.

9) V římsko-katolické církvi je například obvyklá večerní bohoslužba na *Zelený čtvrtek*, upomínající na Poslední večeři Páně, při které mimo jiné probíhá obřad mytí nohou dvanácti mužům celebrantem bohoslužby a adorace svátosti oltářní – tzv. getsemanská hodina, která má připomenout Ježíšovu modlitbu i úzkost na Olivové hoře. Velkopáteční obřady zahrnují mimo jiné čtení z evangelií o utrpení Páně (pašije), uctívání kříže, případně i pobožnost

jakožto nejvýznamnější den roku, tudíž se nepracovalo ani se k němu nevázaly konkrétní obyčeje a čas pozastavení nad utrpením Páně byl vyjadřován pouze zpěvem pašijových písní a modlitbami.¹⁰⁾ Dodejme, že pro evangelickou víru neznámá nic ani sváteční prožívání *Velikonočního pondělí*: nepatří k němu ani bohoslužby ani konání tradičních občůzek s *pomlázkami* či konání jiných občůzkových forem. A právě tato obecná absence využívání tradičních velikonočních obyčejů věřícími evangelíky je pravděpodobně tím podstatným momentem, proč v Lozicích velikonoční občůzky s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem* neprobíhaly, zejména když v obci byla přítomna i církevní autorita instituce farního sboru. Nutno však podotknout, že v jiných lokalitách s teoreticky podobnou (s ohledem na historické údaje) náboženskou skladbou obyvatelstva jako tomu bylo v Lozicích, se občůzky konaly bez problémů (Lhota u Chroustovic (CR), Ostrov (CR), Stradouň (UO)), a to i po roce 2000.¹¹⁾ Nebylo by také správné se domnívat, že naopak římsko-katolická církev konání velikonočních občůzek na zmíněném území nějak podporovala. I když významově jsou tyto občůzky v povědomí lidí spojovány se signalizací času k modlitbě či k pobožnosti a při katolických kostelech se v náhradu za zvonění na zvony v příslušných dnech Velikonoc řehtačky, často náležitě rozměrné, využívaly,

křížové cesty. *Bílá sobota* je sice dnem bez liturgie, ale u symbolického Kristova hrobu je možno rozjímat o jeho umučení a smrti. Po západu slunce pak začíná tzv. *vigilie* (noční bdění) s oslavou Kristova Vzkříšení. V jejím rámci probíhá mimo jiné slavnost světla s požehnání ohně, zažehnutím velikonoční svíce, průvodem a chvalo zpěvem či křestní liturgie se svěcením vody, obnovou křestních závazků, se křty nebo biřmováním.

10) O významu vnímání *Velkého pátku* evangelíky jakožto nejvýznamnějšího církevního svátku svědčí i srovnání s materiálem z lužickosrbšských evangelických obcí na území Dolní Lužice v německé spolkové zemi Braniborsko: O tomto dni se nesmí vykonávat žádná práce mimo domácnost a důsledně se dbá i na to, aby se hlasitě neklepalo, nekřičelo a jinak nehučelo. Nepsaným zákonem je, že z každé rodiny musí jít alespoň jeden člen na bohoslužbu. Zdroj: Velikonoce u Lužických Srbů - Jutry w Serbach. [online], c 14.6.2011, dostupné na [www: http://ski.sorben.com/download_pdf/CZ/jutry.pdf](http://ski.sorben.com/download_pdf/CZ/jutry.pdf).

11) Oficiální statistika uvádí ovšem v lokalitě Ostrov v roce 2001, kdy v obci žilo 181 obyvatel, ze 72 věřících osob pouze 6 příslušníků Českobratrské církve evangelické, 3 osoby neuvedly příslušnost ke konkrétní církvi. V lokalitě Stradouň, kde žilo 163 obyvatel, udává z 53 věřících osob jen 7 příslušníků této církve. Příslušnost ke konkrétní církvi neuvedlo 24 osob. Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Název obce: Ostrov, Kód obce: 574104, NUTS 4: CZ0531. [online], c22.3.2012, dostupné na [www: http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/574104?OpenDocument](http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/574104?OpenDocument); tamtéž. Název obce: Stradouň, Kód obce: 572306, NUTS 4: CZ0531. [online], c22.3.2012, dostupné na [www: http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/572306?OpenDocument](http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/obce/572306?OpenDocument). Dostupné údaje ze sčítání v roce 2011 nebyly v době práce na článku kompletní.

přesto byly velikonoční obchůzky dětí na zmíněném východočeském území konány a konají se i dnes na zástupcích církve nezávisle.¹²⁾ Mezi lokalitami, ve kterých se praktikovaly a praktikují, převažují ostatně takové, kde není fara a není tam ani kostel, nanejvýše kaple.¹³⁾

Obec Lozice je situovaná na obou březích říčky Novohradky (pravostranný přítok Chrudimky), vzdálená necelé 3 km vzdušnou čarou severně od města Luže (CR). V obci je evidováno 68 adres, 14 domů je užíváno k rekreaci. V roce 2011 zde žilo 150 obyvatel, z toho ve věku do 14 let to bylo 23 osob (10 chlapců).¹⁴⁾ Děti z Lozic navštěvují Základní školu v Luži a právě kontakt se spolužáky, kteří do této školy dojíždějí z lokalit, ve kterých se velikonoční obchůzky uplatňují, byl jedním z podnětů k rozhodnutí lozických školáků uskutečnit lákavý a pozornost budící obyčej také v domovské obci. Myšlenku podpořil otec jedné z rodin, který sám pochází z Jenišovic (CR) a jako chlapec se tamních obchůzek pravidelně aktivně zúčastňoval. Podařilo se získat pochopení také u starosty obce a ve farním sboru, jako své mladé kolegy podpořil lozické kluky i místní sbor dobrovolných hasičů, a pak už nic nestálo v cestě, aby myšlenka velikonočních obchůzek v Lozicích byla v roce 2010 zrealizována, a to včetně vybavení účastníků příslušnými nástroji, konkrétně řehtačkami, v obci označovanými pojmem *hrkačky*.

12) Jedinou výjimkou byla situace v Radhošti, kde v roce 1922 došlo k již zmíněnému bouřlivému sporu o místní kostel sv. Jiří mezi příslušníky římskokatolické a nedávno nově ustavené Církve československé. Ve snaze o dobrý dojem se pak místní římskokatolický farář v následujících letech snažil, aby průvod s *Jidášem* navštívil při obchůzce také faru a kostel a obdarovával účastníky obchůzky penězi. Sdělení Václava Winklera z Radhoště (nar. 1913) v roce 1991.

13) Co se týče Církve římskokatolické, v současné době odpovídá organizace církevní správy v územním areálu praktikování obyčeje velikonočních obchůzek s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem* procesu slučování farností jakožto církevních právnických osob a řada kněží vykonává duchovní správu několika farností (stav, kdy kněz v jedné z farností bydlí a ostatní spravuje tzv. *excurrento*). Konkrétně spadají lokality, ve kterých byl výskyt velikonočních obchůzek v minulosti nebo v současnosti dokumentován, do římskokatolických farností Horní Roveň, Hrochův Týnec, Chrast u Chrudimě, Chroustovice, Luže, Radhošť a Vraclav. Z těchto farností mají přímou duchovní správu farnosti Horní Roveň, Hrochův Týnec, Chrast u Chrudimě a Luže, zatímco farnosti Chroustovice, Radhošť a Vraclav jsou spravovány *excurrento*. Ze sborů Českobratrské církve evangelické působí na území výskytu obchůzek farní sbor v Lozicích, z náboženských obcí Církve československé husitské jsou nejbližšími náboženské obce Chrudim, Holice v Čechách a Vysoké Mýto.

14) Viz Obec Lozice, Pardubický kraj. [online], c14.6.2011, dostupné na [www: http://lozice.infobenc.cz/index.php?page=ob_lo](http://lozice.infobenc.cz/index.php?page=ob_lo); Adresy v České republice, stav k 27. květnu 2011, Obec: Lozice. [online], c14.6.2011, dostupné na [www: http://aplikace.mvcr.cz/adresa/e/lozic/index.html](http://aplikace.mvcr.cz/adresa/e/lozic/index.html).

Jelikož se velikonoční obchůzky s řehtačkami a klapačkami a s *Jidášem* ve východních Čechách neobejdou bez popěvku či bez odříkávaného textu o zrádném Jidášovi a bez výzvy k předání odměny účastníkům obchůzek v navštívených domech, přičemž každá z lokalit má tyto slovesné útvary osobité a tradované místním podáním,¹⁵⁾ byli i v Lozicích postaveni před nutnost se v tomto směru prezentovat. Zatímco obchůzky na *Zelený čtvrtek* a *Velký pátek* vyřešili podobně, jako tomu je v některých dalších obcích, to znamená, že procházeli po dané trase vesnicí pouze za zvuku *hrkaček*, při obchůzce s *Jidášem* na *Bílou sobotu hrkačky* po příchodu k domu umlkly a chlapi po odpočítání začátku nejstarším ze svého středu zpěvavě pronášeli: „*Ó, Jidáši nevěrný, cos to učinil, že jsi svého Mistra Jana prozradil? Páni, dámy, dejte něco od hrkání! Páni, dámy, dejte něco nám!*“ Na první pohled obvyklý text, dokonce připomínající text užívaný v Jenišovicích, ovšem vypuštěna je mimo jiné zmínka o Židech a nejpodstatnější rozdíl spočívá v onom označení Jidášem zrazené osoby: je to nikoliv *Mistr* či *Pán*, tedy Ježíš, ale *Mistr Jan*. Ač se to zdá být s ohledem na tradici Velikonoc zvláštní, pod tímto označením není míněn nikdo jiný, než postava známá z českých dějin, reformátor církve Mistr Jan Hus, upálený za své názory v Kostnici roku 1415, nyní ale v textu o Jidášovi poněkud bizarně zastupující na smrt vydaného Krista. Pokud si však uvědomíme, že tato úprava tradičního textu velikonočních obchůzek s *Jidášem* vychází z filosofické podstaty Českobratrské církve evangelické, musíme si naopak přiznat, že

15) Jelikož jsou texty, které velikonoční řehtání a obchůzky s *Jidášem* provázejí, užívané jen při dané konkrétní situaci, je obvyklé, že „to své“ znění znají pouze v určité lokalitě, zatímco o znění užívaném v sousedním sídle nemají ponětí. Proto jsou zmíněné texty tolik variabilní, i když mají shodnou tematiku: Jidášovi vyčítají zrazení Ježíše a oznamují, jaký trest ho čeká v pekle. Jedná se o zlomky tradičních skladeb typu „*Ó, Jidáši nevěrný, cos to učinil*“. V lokalitách v bezprostředním okolí Lozic se slovesný útvar zpěvavého odříkávání místně tradovaného textu uplatňuje při obchůzce s *Jidášem* na *Bílou sobotu*, zatímco na *Zelený čtvrtek* a na *Velký pátek* účastníci obchůzek pouze postupují dle daných pravidel po zažité trase vesnicí a rozeznávají řehtačky všude tam, kde procházejí kolem obydlených domů. V Jenišovicích obsahuje tento text kromě žádosti o výslužku zároveň i vyčítavé oslovení Jidáše a specifikaci trestu, který ho čeká: „*Ó, Jidáši nevěrný, cos to učinil, zes svého pána Židům prozradil? Za to budeš pykati, čertům pánům sloužiti. Páni, paní, dejte něco od hrkání! Páni, paní, dejte něco nám!*“ Naproti tomu v Radimi při obchůzce s *Jidášem* již jen žádají o výslužku slovy: „*Páni, dámy, dejte něco od klapání!*“ (a to i když chodí dle tradice *vrkat* pouze s řehtačkami), což opakují několikrát za sebou. Podobně tomu bylo v Boru u Chroustovic, kde žádost o výslužku zněla: „*Páni, dámy, dejte něco od klepání!*“

se jedná o ukázkový příklad přizpůsobení nezbytného prvku výročního obyčeje novým okolnostem tak, aby vyhovoval přesvědčení svých nositelů i ostatních členů společenství, ve kterém se obyčej odehrává.¹⁶⁾

Protože obchůzka s *Jidášem* měla mezi obyvateli Lozic ohlas, v roce 2011 se vše opakovalo. Na *Zelený čtvrtek* a *Velký pátek* nezbytné obcházení obce s *hrkačkami*, na *Bílou sobotu* pak i chození s *Jidášem*. Výchozím místem obchůzky byl objekt historické zemědělské usedlosti, bydliště rodiny jenišovického rodáka, jehož synové samozřejmě při obchůzkách nechyběli. Zde byl *Jidáš* za pomoci dospělých příslušníků rodiny taktéž ustrojen. Pro další účastníky, kteří sem přicházeli, aby se k obchůzce s *Jidášem* připravili, stála před vstupem do dvora tabule se šipkou a nápisem: *Koledníci*. Změnou oproti předchozímu roku bylo, že *Jidáš* nechodil pěšky, neboť se to ukázalo být velmi náročné jak pro fyzickou kondici představitele *Jidáše*, tak i pro stabilitu masky z rostlinného materiálu, který se *Jidášovi* při chůzi uvolňoval. Také v Lozicích se tudíž uchýlili k řešení, jehož analogii můžeme nalézt i v okolí, nejbližše přímo v Jenišovicích, kdy *Jidáš* je při obchůzce vezen sedící na káře a přijímá peněžité dárky do pokladničky, kterou drží.

V roce 2011 se velikonočních obchůzek v Lozicích zúčastnilo osm chlapců různého věku, z nichž dva nejstarší představovali ve funkci *pánů* (vedoucích obchůzky) autoritu pro ostatní a na *Bílou sobotu* vezli *Jidáše* na káře. Od ostatních *hrkáčů* se při tom odlišovali maskováním, vytvořeným černými šmouhami na obličejí. Při obchůzkách na *Zelený čtvrtek* a *Velký pátek* předfíkával nejstarší z účastníků při zastávce u kostela tiše modlitbu (Vyznání víry), kterou ostatní opakovali. *Jidáše* představoval při obchůzce na *Bílou sobotu* třetí z věkově starších chlapců. Jeho kostým byl vytvořen z rulíků stočených ze slámy, obtáčených kolem těla a končetin a upevněných motouzem. Hlavu *Jidáše* kryla čepice poskládaná z rákosových stvolů, jejichž květenství tvořilo na vrcholu čepice chochol. Vzadu dosahoval dolní okraj čepice představiteli *Jidáše* až na ramena, vpředu mu zakrývala tvář zhruba k ústům. To mimo jiné umožňovalo, aby se mohl dobře napít z láhve, kterou měli účastníci obchůzky za tímto účelem s sebou, a občerstvit se. *Bílá sobota* připadala v roce 2011 na 23. dubna

16) Českobratrská církev evangelická patří k těm, které vzešly z reformace a vyznávají jako autoritu ve věcech víry a svědomí pouze Písmo svaté. Hlásí se tudíž k české reformaci na přelomu 14. a 15. století jakožto ke svým kořenům. Mistr Jan Hus tehdy usiloval o obnovu církve v duchu skutečného společenství božího lidu a biblické svědectví o Kristu pro něho bylo rozhodující autoritou. Je proto pojímán jakožto jeden z otců evropské reformace.

(prakticky nejzazší možný termín Velikonoc, tím je 25. duben), panovalo již teplé počasí a pobyt v kostýmu byl značně náročný. Před *Jidášem* stála v káře pokladnička na peněžité dárky. Další ze starších hochů měl na starost kárku vyloženou slámou, ve které byl postaven proutěný dvououchý koš na ukládání naturální výslužky. Kromě *pánů* a *Jidáše* obsluhovali ostatní chlapi *hrkačky*, které rozeznívali jednak při přecházení od domu k domu, jednak i před zpěvavým odříkáváním výše uvedeného textu. Typově se jednalo o všechny konstrukční varianty řehtaček, obecně se při velikonočních obchůzkách uplatňujících. Byly mezi nimi jak jednoduché jednoruční řehtačky s ozubenými kolečkem a s páskovou lištou, rozeznívané otáčením rámu nástroje kolem osy, která je zároveň rukojetí řehtačky, tak i konstrukce zavěšované na popruhu přes prsa, u kterých se osou s ozubenými kolečky, o něž drkotají pružné lišty, otáčí pomocí kliky. Jeden z chlapců disponoval *trakářkem*, jehož princip spočívá v pohonu mechanismu nástroje otáčením kolečka jedoucího po zemi při tlačení nástroje před sebou. Hrkačky lozických kluků byly vesměs nově vyrobeny.

Obchůzka obcí s *Jidášem* na *Bílou sobotu* nekončila jen rozdělením vykoledované výslužky mezi účastníky, ale konalo se i spálení slámy z *Jidášova* kostýmu na okraji vesnice. Jak vidno, v Lozicích dodrželi při realizaci obyčeje všechny podstatné tradiční prvky, které k němu patří, zároveň ale to učinili s ohledem na specifické podmínky v postojích k takovému obyčeji v dané lokalitě. Zda se obchůzky s *Jidášem* stanou v Lozicích součástí Velikonoc i do budoucna nebo zda zaznamenaný jev zůstane jen krátkodobou zajímavostí v historii velikonočních tradic na území východních Čech, nelze předjímat. Každopádně jsme se stali svědky přirozené volby konkrétní komunity dané obce využít vzory ze svého okolí k prožívání vlastního pojetí tradičního obyčeje, což potvrzuje, že autentické projevy tradiční lidové kultury žijí vlastním životem i na počátku 3. tisíciletí a pokud se naskytnou vhodné podmínky, může to v kladném smyslu přinášet i nečekaná překvapení.

Poděkování

Autorka děkuje účastníkům velikonočních obchůzek v Lozicích za umožnění dokumentace.

Chlapci při občůzce s hrkačkami na Velký pátek 22. dubna 2011,
Lozice (okr. Chrudim).

Chlapci zahajují občůzku s Jidášem na Bílou sobotu 23. dubna 2011,
Lozice (okr. Chrudim).

Obchůzka s Jidášem na Bílou sobotu 23. dubna 2011,
Lozice (okr. Chrudim)

Obchůzka s Jidášem na Bílou sobotu 23. dubna 2011.

PROCESSION WITH JUDAS IN LOZICE, DISTRICT OF CHRUDIM, WITHIN THE CONTEXT OF CURRENT TRENDS OF OCCURRENCE OF A CUSTOM IN EASTERN BOHEMIA

The article reports on the finding that in the village of Lozice, the Chrudim district of the Pardubice region, in 2010 and 2011 an Easter procession with rattles and a masked figure called Jidáš (Judas) took place, despite the fact that it is a site where, until now, the local community would not accept such processions. At the same time, the article outlines the connections between this phenomenon with the sighting of the processions in the area of their traditional occurrence in Eastern Bohemia and the influence of current demographic factors on the practice of this custom. Although the village of Lozice is located in the area where the Easter processions of children with noisemakers and Judas are practiced, in the past they were not taking place here. As far as the local residents are aware, this might have been dictated by the fact that the village is the seat of the Parish Congregation of the Czech Brothers Evangelistic Church. The Evangelists' traditional observations of Easter do not recognize such customs. Nevertheless, in those years mentioned, the realisation of the processions in Lozice did take place, due to the exposure of the students from Lozice to those students from the surrounding areas who attend school with them and who keep the tradition of Easter processions, but also due to favorable circumstances. All the while, the fundamental traditional elements pertaining to the custom were upheld, including the text of Easter carols, with considerations, of course, for the specific attitudes towards such a custom in a given locality. In this sense, the most significant aspect appears to be the fact that in the text the figure betrayed by Judas is not Jesus but Master Jan, meaning the religious church reformer Master Jan Hus (burned to death in 1415), who in the text represents Christ condemned to death in a way perhaps rather bizarre, but in keeping with the philosophical foundation of the Czech Brothers Evangelistic Church, perceiving Hus as one of the fathers of the European Reformation, and his death as that of a martyr. It is difficult to predict if the procession with Judas will become a part of Lozice's celebration of Easter in the future, or if this occurrence would remain only a temporary curiosity in the history of the Easter traditions on the territory of the Eastern Bohemian region. The noted phenomenon of a specific community's natural choice to utilize examples from its surroundings while observing its own concept of the traditional custom is, beyond any doubt, important for understanding the meaning of traditions in the lives of people.